

Gabi Čačinovič Vogrinčič

DRUŽINA IN STAR ČLOVEK

STARANJE V DRUŽINI

Vsaka družina se sooči s starostjo in staranjem in vsaka družina to opravi na svoj, edinstven način. V večini družin to ni »delovna tema«, kot bi rekli v socialnem delu. Potrebujemo novo razumevanje, dogovarjanje in skupno iskanje dobrih sprememb, vendar se ne organiziramo tako, da bi zmogli več razvidnosti in nove, drugačne, odgovornosti. Prej bi rekli, da mladi in stari, pa oni vmes, »zdrknemo« v starost ali soočenje z njo.

Potrebujemo postanek, da bi se razgledali in dopolnili, spremenili sestavljanko svojega življenja. Govorim o sestavljanki kot o prispodobi življenja, o kateri piše Mary Catherine Bateson (1990), ko pravi, da je življenje podobno sestavljanki; na voljo imamo nešteto kosov, da vedno znova sestavimo tiste, ki jih potrebujemo, tako kot jih potrebujemo – in z ljudmi, s katerimi živimo.

V prispodobi vidim vabilo, da vedno znova pogledamo sestavljanko, in sporočilo, da jo je mogoče spremeniti. Lahko uporabimo že zavržene kose, lahko odkrijemo ali dobimo nove. Prispodoba spodbuja in opogumlja za postanek v sedanjosti vseh generacij ene družine, da bi se naloge lotili skupaj.

Moja teza je, da je lahko staranje skupen družinski projekt. Potrebujemo več uporabnega znanja o družini in pogosto tudi strokovno pomoč socialnega dela, da bi se lahko začel delovni dogovor. V članku načentjam obe temi, temo uporabnega znanja o družini in temo socialnega dela, ki prispeva k ustvarjanju družinskega projekta pomoči in spreminjanja.

Tri pomembne družinske teme nam pomagajo, da ubesedimo staranje, da bi bolje razumeli, da bi se lahko bolje dogovorili. Prva je nerazrešljiva drama ločitve med starši in otroki in (s prispodobo rečeno) popkovnice, ki nas povezuje iz roda v rod (Stierlin 1978). Druga tema je ohranitev generacijskih razlik v konceptu (Lidz 1971). Tretja je tema družine kot delovne skupine (Bion 1983). To niso teme vsakdanjih pogovorov v družinah, so pa po mojih izkušnjah pomembne delovne teme, ki prispevajo k večji razvidnosti in ozaveščenosti. V prispodobo sestavljanke prispevajo koristne dele za novo razumevanje, za nove dogovore.

NERAZREŠLJIVA DRAMA LOČITVE MED STARŠI IN OTROCI PRI H. STIERLINU

Starega človeka v družini povabimo, da nam pove o svojem življenju, o ljudeh, ki jih je poznal, o svetu, v katerem je živel. Tako v družino prinese pomembno dimenzijo, ko skupno sedanjost poveže s preteklostjo, da bi jo lahko vzeli s seboj v prihodnost. Mislim, da je pomembna družinska naloga, da povabimo starega človeka, da ostane na ta poseben in edinstven način udeležen v družini.

Stierlinov pojem delegacije dobro zajema temeljno dramo vsake družine: dramo ločitve (odveze, *Ablosung*) staršev in otrok, ki je v drami generacij ne more biti. Vsaka družina delegira svojega otroka. Delegirati pomeni predati poslanstvo, biti delegiran pomeni prevzeti poslanstvo, zavezo lojalnosti, osebno zavezo tistemu, ki delegira.

Otrok je delegiran, ko dobi dovoljenje in spodbudo, naj se osamosvoji. Vendar lahko odide le pogojno. Ostane na dolgi vrvi. Otrok je poslan v samostojnost, vendar s poslanstvom, ki ga mora opraviti za starše. Kot delegat svojih staršev mora oditi in ostati hkrati.

»Dolga vrstica delegiranosti« pomeni, da vse življenje ostajamo povezani s starši, še več, družina se poveže z generacijami, iz katerih izvira. Vezi vsebujejo hvaležnost, ljubezen, občutke krivde in sramu, krivice in odpuščanja, zaveze in zavrnitve. Vrvice ni mogoče pretrgati; v zapletenem mehanizmu dajanja in jemanja ni mogoče napraviti odrešilnega obračuna. Vsaka družina potrebuje spravo. Po Stierlinu je to izkušnja in odločitev, da sprejmemo preteklost, da odstopimo od poravnave, da vzamemo, kar nam je naložilo življenje, in se nehamo boriti za to, da bi spremenili ali maščevali preteklost. Družina lahko stopi v prihodnost samo s tistim, kar ima. In prihodnost je mogoče in treba spremeniti, vendar spremeniti tako, da v njej ostanemo živi, ne prezrti in ne preslišani.

Stierlin pomaga razumeti, da so v sestavljeni skupnega projekta staranja deli, ki varujejo vezi, ki jih ne moremo razrešiti. Potrebujemo preteklost v sedanosti – vendar za prihodnost. To pomeni dialog in sodelovanje, kjer se bomo lahko razumeli, sporazumeli, dogovorili. Dialog, ki bo prispeval k temu, da bolje razumemo tako sami sebe kot starega človeka, ki živi z nami s svojo preteklostjo »tukaj in zdaj«.

Eno najlepših doživetij v mojem življenju je povezano z odkrivanjem popkovnice, ki mene veže v družino. Moje oče je pisal knjigo o svojem otroštvu in mladosti v Rakičanu, ko sem bila sama z otroki in možem na počitnicah pri svojih starših. Vsako jutro je sedel za svojo pisalno mizo in vsak večer ob šestih mi je prinesel v branje novo poglavje. Brala sem o očetu, ko je bil star pet let, o odraščanju na vasi, o otroštvu in mladosti moje ljube Ogame, o življenju med dvema vojnama. Odnos med nama se je za vedno spremenil, za vedno se je spremenila podoba o očetu, o meni sami in o nas. Hvaležna sem za bogastvo nove vednosti, novih podob. Očetova preteklost je zdaj postala

neizbrisen del naše sedanosti in prihodnosti.

Podobno izkušnjo imajo naši študentje, ko pri vajah iz psihologije odkrivajo debela svojih družin. Oživijo babice in dedki, zgodbe in usode. Vse generacije lahko prispevamo k temu, da ostane družinska zgodba ali družinska sestavljanka živa, s tem da ostanemo v stiku z vsemi delci, ki jih imamo na razpolago.

Spravo na koncu vedno opravi vsakdo sam. Družinska odločitev je, da ostanemo v dialogu s starim človekom.

OHRANITEV GENERACIJSKIH RAZLIK V KONCEPTU TH. LIDZA

Lidzov koncept temeljnih značilnosti, ki morajo biti zagotovljene v sleherni družini, da bi zadovoljila temeljne potrebe človeka, usmerila njegov razvoj in omogočila njegovo integracijo v kulturo in družbo, dobi v kontekstu staranja v družini novo dimenzijo. Moja teza je, da sta zavezništvo med staršema in ohranitev generacijskih razlik pomembna v vseh obdobjih življenja družine. V postanku, ki ga potrebujemo v starosti, se lahko opremo nanje.

Koncept je znan, zato povzemam značilnosti samo toliko, kolikor so potrebne, da bi jih razumeli v kontekstu spreminjanja družine s starostjo. Obe se nanašata na odnose med starši in otroci oziroma na odnose v paru in v starševski dvojici. Zavezništvo pomeni, da starša drug drugega podpirata v svojih vlogah, da vzajemno povečujeta občutke varnosti in gotovosti, da v svojem odnosu do otrok upoštevata drug drugega, tako da se vlogi zakoncev in vlogi staršev ne izključujeta. Ohranitev generacijskih razlik pomeni najprej, da starši v zadovoljevanju svojih potreb ne smejo postati odvisni od svojih otrok. Ohranitev generacijskih razlik obvaruje otroka pred tem, da bi moral prevzeti vlogo razbremenjevalca v družinskih konfliktih.

V večgeneracijski družini, ki se reorganizira za starost in staranje, koncepta zavezništva in ohranitve generacijskih razlik dobita nov pomen, ko odpirata pomembna vprašanja za družinski projekt spreminja-

nja. Ali bo srednja generacija, ki prevzema skrb za stare starše, zmogla zaveznitvo tako, da bi si sin in snaha, zet in hči delila skrb? Da se ne bi zgodilo, da se en partner žrtvuje, ker zaveznitva ni bilo ali ni zdržalo? Kako naj srednja generacija ohrani zaveznitvo, da bi zmogla ohraniti generacijske razlike tako v odnosu do generacije otrok kot v odnosu do generacije staršev oziroma starih staršev? Ali imajo stari starši oziroma straši dovolj pomoči, da vzdržujejo svoje zaveznitvo in vztrajajo pri ohranitvi generacijskih razlik? In ali srednja generacija zmore spoštljivo ravnati z generacijskimi razlikami in podpreti starše v zaveznitvu?

To so pomembna vprašanja za vsakdanje življenje. Starajoči se straši ne smejo postati odvisni od svojih otrok. Tudi tisti starši ne, ki so nemočni in potrebni pomoči. Posebna naloga družine je, da razloči odvisnost od staršev od pomoči otrok ali vnukov – od takega ravnanja z njimi, kot da so otroci oni sami. Ohranitev generacijskih razlik zdaj pomeni, da zavestno ohranjamo spoštovanje in dostojanstvo staršev, ju vedno znova ubesedimo sebi in njim.

V kompleksni mreži medosebnih odnosov med tremi generacijami sta zaveznitvo in ohranitev generacijskih razlik večni temi, ki ju je treba operacionalizirati zato, da ne bi spregledali žrtvovanja v bolečih zaveznitvih ali dobrih virov moči tam, kjer lahko vsaka generacija opravi svoje naloge.

DRUŽINA KOT DELOVNA SKUPINA W. R. BIONA

Tretja tema je družina kot delovna skupina, saj raziskovanje prispevka posameznih članov družine v vsakdanjem življenju odpira pot za spreminjanje vlog, za nova pravila, drugačno organiziranost. Še vedno velja, da smo premalo pozorni na delovno skupino v družini, čeprav je ravno delovna skupina produktivno izhodišče za soustvarjanje nove zgodbe: zgodbe sodelovanja v starosti.

Bionova (1983) postavka o delovni skupini oziroma o delovni funkciji skupine, ki se mora izoblikovati v sleherni družini, nam odpira možnost, da vidimo za družino značilen način postavljanja in opravljanja nalog in dolžnosti. Po moji razlagi Bionovega

koncepta deluje družinska skupina v funkciji delovne skupine, ko ravna po principu realnosti. Predstavlja torej zavestno delitev dela, individualizacijo in diferenciacijo med člani za opravljanje tistega, kar je treba opraviti v družini in za družino. Delovna skupina pomeni vpletenost, izpostavljenost, akcijo, poseganje. Predpostavlja postavljanje ciljev ter delo in odgovornost za njihovo uresničitev. Biti v delovni skupini pomeni biti živ, dejaven, odziven.

Družinski sistem se vedno vzpostavi tako, da k njegovi ohranitvi prispeva vsak njen član. Vsako obdobje življenja družine prinaša nove in drugačne naloge. Enostavno vprašanje, kaj kdo dela, se redko postavi zato, da bi se osvetlila situacija, da bi se drugače porazdelile naloge, zastavile nove, olajšale stare. Prav delovna funkcija družine je v vsakdanjem življenju slabo razvidna, malo ozaveščena. Iz terapevtskih izkušenj vem, kako produktivno je lahko delo na skupnih ciljih, kako pomembno je izreči prispevek posameznika v družini.

Moja teza je, da so spremembe, ki jih družina potrebuje zato, da bi v njej lahko nastal prostor za življenje s starim človekom, ki potrebuje pomoč, spremembe v funkciji družine kot delovne skupine. V moji praksi se je pokazalo, da je mobilizacija družine kot delovne skupine produktivna pot. O delovnem prispevku se je mogoče pogovarjati, o njem se je mogoče pogajati. Če se ustvari odprt prostor za pogovor, potem se lahko razdeli delo: nekdo mora nakupiti, nekdo kuhati, nekdo pospraviti, nekdo delati družbo, nekdo opogumljati in reševati konflikte.

Delovni dogovori niso edini pomembni dogovori, so pa nujni in v nekem času delujejo, tudi če še ni bilo mogoče vzpostaviti razumevanja, če še ni bilo mogoče govoriti o stvari.

V družinski delovni skupini ima svoj prispevek tudi tisti član, ki potrebuje pomoč. Njegov delež v skupnih ciljih pomembno prispeva k dobremu občutku lastne vrednosti in ohrani učinkovitost »osebne niše« (Willi 1999). Willijev pojem osebne niše je zelo pomemben, saj je z njim mogoče dobro pojasniti, zakaj je tako pomembno, da človek ohrani svoj delež v družinski

delovni skupini. Willi definira osebno nišo takole (*op. cit.*: X): »Osebna niša je prostor, v katerem oseba razvije interaktivno učinkovitost. S tem mislimo na resnični del okolja, s katerim je oseba res v odnosu [...] Osebe v niši so partnerji, pomembni drugi, drugi.« In naprej (*op. cit.*: 26): »Osebna niša je človekov delovni prostor v okolju [...] Iz te niše človek povzame dražljaje, izzive, naloge in odgovore, ki jih potrebuje za notranji razvoj [...] Niše vsebujejo objekte realne in tekoče interakcije, v odnosu do katerih posameznik ocenjuje svojo stvarnost in učinkovitost svojih odgovorov nanjo«.

Z Willijevimi besedami bi lahko rekli, da ljudje potrebujemo učinkovito interaktivno nišo. Star človek, ki ima aktivno vlogo v delovni skupini, ima dobro možnost, da varuje in vzdržuje osebno nišo. Srednja in mlada generacija v družini lahko zavestno prispeva k temu, da osebna niša ostane interaktivno učinkovita. Interaktivna niša bo ostala učinkovita, če bo star človek ostal vključen v dialog in sodelovanje, če bo ohranil svoje mesto v družinskih delovnih projektih.

SOCIALNO DELO Z DRUŽINO, KI POTREBUJE POMOČ PRI REORGANIZACIJI ŽIVLJENJA S STARIM ČLOVEKOM

Temeljni prispevek socialnega dela je, da vzpostavi z družino delovni odnos, ki omogoči varno in ustvarjalno raziskovanje kompleksnih problemov družine in skupno iskanje rešitve. V procesu instrumentalne definicije problema nagovarjamo družino; vsi člani, udeleženi v problemu, raziskujejo uresničljiv delež v rešitvi. Dober izid je dogovorjen, edinstven projekt.

Prvi korak ni iskanje rešitev, temveč vzpostavljane delovnega dogovora, zagotavljanje odprtega prostora za pogovor, da bi najprej bolje videli sedanost, novo sestavljanko, in tako omogočili procese razumevanja, sporazumevanja, dogovarjanja.

Ko družina pride po pomoč, ker ne more več sama poskrbeti za starega človeka, potrebuje tako pomoč, v kateri bo tudi sama udeležena, pomoč, o kateri se dogovorimo

skupaj. V jeziku naše stroke ponujamo sodelovanje in tudi učenje za sodelovanje.

V socialnem delu je družina dogovorjena hkrati na dveh ravneh. Prva je raven mobilizacije, dela, iskanja rešitev znotraj koncepta instrumentalne definicije problema. Na drugi ravni nagovarjamo družinsko dinamiko: socialni delavec se odzove na to, kako v družini ravnajo drug z drugim. Tema delovnega projekta so spremembe, ki jih načrtovane rešitve prinesejo v družinsko dinamiko – kako se spreminjajo družinska pravila in vloge, kako prizadevajo posameznikovo potrebo po avtonomiji in povezanosti, kako posegajo v hierarhijo moči.

Na prvi ravni torej vzpostavimo socialnodelavski delovni dogovor za instrumentalno definicijo problema, raziščemo mogoče in uresničljive rešitve in delež družinskih članov v njihovi uresničitvi. Oskrba v družini, oskrba doma s tujo pomočjo, premestitev v dom – alternative se raziščejo in preverjajo.

Delovni projekt za dober razplet ne more biti uspešen, če se ne odzove na psihološke značilnosti družine, če ne prispeva k večji razvidnosti sedanosti družine. Teme delegacije oziroma človekove vezanosti v družino, temi zaveznitva in ohranitve generacijskih razlik, tema delovne skupine so po mojih izkušnjah uporabni koncepti, zato da bo delovni projekt soustvarjen z družino, da bo uresničljiv. V družini je treba o njih govoriti. Prispevek stroke je, da jih prepoznamo v procesih sporazumevanja, da jih vnesemo kot možna izhodišča za dialog in sodelovanje.

Raziskave kažejo to, kar dobro vemo osebno in v stroki, namreč, da nihče ne more docela nadomestiti družinskih vezi, zato ji je vredno »prevesti« v uresničljivo. Če družina prevzame skrb za starega človeka, vzdrževanje delovnega odnosa omogoča, da vzdržujemo dialog med stroko in vsemi udeleženi in tako vedno znova definiramo možne dobre razplete.

Prav vzdrževanje delovnega odnosa in s tem pogovora, ki se lahko nadaljuje, je dragocena oblika pomoči družini.

V sodelovanju doma in družine gre prav tako za delovni odnos, ki ustvarja odprte prostore za pogovor in omogoča projekt,

ki traja leta in je pomemben, ker vedno znova smiselno povezuje vse udeležene: sostanovalce, medicinske sestre, delovne terapevte, zdravnike, socialne delavce, starega človeka in družino.

Povezuje jih v delovni projekt zelo enostavne naloge skrbi in spoštovanja. Svojci so povedali, da je stara gospa nesrečna, če nima negovanih in namazanih nohtov, zato je v njeni omari lak in aceton in nohti se kdaj uredijo tudi v delovni terapiji. Gospa sama ne zna več povedati, da si to želi, zna se pa veseliti, ko so roke lepe. V družini vedo, kakšno frizuro je nekoč želela neka druga gospa in kaj je najrajši bral gospod, ki zdaj časopis še prepozna in ga zadovoljno drži pri mizi.

Sodelovanje z družino varuje starega človeka v dobesednem in prenesenem pomenu besede. Varuje razpoznavno identiteto in temeljni občutek lastne vrednosti zanj samega in javno, v socialnem okolju; varuje interaktivno učinkovitost njegove osebne niše. V podpori družine lahko prepozna izkušnjo vezanosti, pripadnosti in spoštovanja.

Socialnodelavski projekti pomoči se redko omejujejo na namestitve v domu ali na priskrbo pomoči na domu. Prva strokovna ponudba je delovni odnos z družino, da bi se lahko soustvaril projekt vseh udeleženi v rešitvi iz perspektive moči, kot pravi D. Saleebey (1992: 3): »Praksa, ki temelji na perspektivi moči, pomeni, da bo vse, kar kot socialni delavec delaš, nekako utemeljeno s tem, da pomagaš odkriti, olupšati, raziskati in izkoristiti klientovo moč in vire, ko mu pomagaš, da doseže svoje cilje, uresniči svoje sanje in razbije okove oviranosti in nesreč.«

To v socialnem delu vedno velja. Še zlasti pri socialnem delu s starim človekom in njegovo družino. In velja za vse, za starega človeka, člane družine in strokovnjake.

Literatura

- BATESON, M. C. (1990), *Composing a Life*. New York: Penguin, Plume.
- BION, W. R. (1983), *Iskustvo u radu sa grupama*. Zagreb: Naprijed.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (1998), *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- (2000), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: VŠSD (študijsko gradivo).
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G., L. ŠUGMAN BOHINC (1999), *Učinkovitost razgovora v socialnem delu z družino: Poročilo o raziskavi*. Ljubljana: VŠSD.
- LIDZ, Th. (1971), *Familie und psychosoziale Entwicklung*. Frankfurt/Main: Fischer.
- LÜSSI, P. (1991), *Systemische Sozialarbeit*. Bern, Stuttgart: Haupt.
- SALEEBEY, D. (1992), *The Strength Perspective in Social Work Practice*. New York, London: Longman.
- STIERLIN, H. (1978), *Delegation und Familie*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- (1980), *Eltern und Kinder*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- WILLI, J. (1999), *Ecological Psychotherapy*. Seattle, Toronto, Bern, Gottingen: Hogrefe, Huber.